

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Сумський державний університет
Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій
Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри

(підпис)

(прізвище та ініціали)

« ____ » _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавр

зі спеціальності 028 Менеджмент соціокультурної діяльності,
освітньо-професійної програми «Менеджмент соціокультурної діяльності»
на тему: «Технологія розробки туристичного продукту “Глухів та Путивль крізь роки” на прикладі досвіду Держави Ізраїль»

Здобувача групи КД-91-1 Тимофєєвої Тетяни Вікторівни

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Тетяна ТИМОФЄЄВА

(підпис)

(ім'я та прізвище здобувача)

Керівник доктор філософських наук, професор керівник секції «Менеджмент соціокультурної діяльності»
Ольга БОЙКО

(підпис)

Суми – 2023

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що через пандемію коронавірусу та повномасштабне вторгнення, Україна понесла значні втрати у туристичній галузі, зокрема у туристично-ресурсній базі, інфраструктурно-логістичному забезпеченні, кількості фахівців сфери через міграційні процеси тощо. Таким чином, слід розробляти нові стратегії розвитку туристичної галузі, досліджуючи та використовуючи досвід інших країн, зокрема Ізраїлю, як держави, яка успішно розвиває туризм, незважаючи на постійні військові загострення. Сумська область, зокрема Глухів та Путивль, мають значний потенціал розвитку туристичної сфери, враховуючи багатство туристичних ресурсів цього регіону. Тож варто розробляти якомога більше туристичних продуктів, розвиваючи, таким чином, цю галузь. Саме тому, проблематика кваліфікаційної роботи є суспільно затребуваною та актуальною.

Метою кваліфікаційної роботи є розробка технологічної карти туристичного продукту «Глухів та Путивль крізь роки». У роботі висвітлено поняттєво-термінологічний апарат дослідження, розкрито значення туризму для економічного та культурного розвитку країн, проведено дослідження досвіду Ізраїлю у розвитку туристичної сфери, а також досліджено туристичні ресурси та інфраструктуру Глухова та Путивля, розроблено технологічну карту туристичного продукту, надано рекомендації туристичним агентствам, враховуючи досвід Ізраїлю.

Методи дослідження: аналіз наукових джерел, порівняльний метод, метод узагальнення.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (30 найменувань) та 18 додатків. Загальний обсяг роботи становить 79 сторінок (основний текст – 53 сторінки).

Ключові слова: туризм, туристична галузь, туристичні ресурси, туристичний продукт, туристичні агентства.

Зміст

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ	7
1.1 Понятійно-термінологічний апарат.	7
1.2 Значення туризму для економічного та культурного розвитку країн.	14
1.3 Аналіз досвіду Ізраїлю у розвитку туристичної сфери.	19
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ СКЛАДОВІ РОЗРОБКИ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ	25
2.1 Дослідження туристичних ресурсів та інфраструктури Глухова та Путивля.	25
2.2 Розробка технологічної карти туристичного продукту «Глухів та Путивль крізь роки».	30
2.3 Рекомендації для туристичних агентств.	51
Висновки до розділу 2	55
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність. Туризм є однією із важливих та перспективних для розвитку галузей економіки, посівши третє місце серед інших провідних економічних сфер. Так, у багатьох країнах світу туристична сфера складає значну частку прибутків. Завдяки туризму виконується ряд функцій, завдяки яким отримуються економічні вигоди, як-от: розвиток інфраструктури, збільшення доходів у державі, підвищення обігу іноземних валют, інвестицій, створення робочих місць і тд.

Пандемія коронавірусу спричинила зниження рівня попиту на туризм. Так, число туристів на міжнародному рівні скоротилось на 73% у 2020 році, в порівнянні із 2019. Рівень турпотоків знизився і в Україні через епідемію вірусу. Так, число іноземних туристів, що відвідали країну у 2020 році зменшилось у 4 рази, за даними Державної прикордонної служби України. [26]

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України у 2022 році стало ще одним потужним викликом для нашого туристичного ринку. Слід зазначити, що Україна протягом останніх дев'яти років знаходиться в умовах військового збройного конфлікту, що негативно впливає на політичний, соціокультурний та економічний розвиток країни, і загострення військових дій у 2022 році посилює ці проблеми. Туристична галузь не є винятком і також потерпає від нестабільних геополітичних процесів, що відбуваються у державі. Основними негативними наслідками військових дій для туристичної сфери є:

- небезпечність умов перебування туристів на території країни;
- знищення культурних, історичних пам'яток, що складають важливу частину туристичних ресурсів;
- пошкодження транспортної, готельно-ресторанної інфраструктури, внаслідок чого погіршуються логістичні зв'язки між різними регіонами;
- міграційні процеси населення призводять до зменшення фахівців у туристичній галузі зокрема;

- скорочення, а в деяких регіонах, зникнення туристообігу;
- зниження рівня туристичного потенціалу та привабливості країни;
- зменшення надходжень до державної скарбниці, зокрема іноземної валюти.

[15]

Таким чином, слід шукати нові підходи та методи розвитку туризму в країні в умовах воєнного часу. У цьому можуть допомогти досвід інших країн, які перебувають у схожих обставинах. Так, Ізраїль – держава, яка, незважаючи на постійні збройні конфлікти, успішно адаптує туризм до таких умов і розвиває його.

Сумщина – одна із прикордонних областей, що постраждала від російського вторгнення у 2022 році. Туризм може стати допоміжним фактором для післявоєнного економічного розвитку цього регіону. Варто зазначити, що Сумська область багата на культурно-історичні, природні та інші туристичні ресурси. Отже, розвиток туристичного потенціалу цього регіону є важливим та актуальним питанням.

Предмет дослідження – технологія розробки туристичного продукту.

Об'єктом дослідження є туристичний продукт.

Мета дослідження – розробка технологічної карти туристичного продукту “Глухів та Путивль крізь роки”.

Завдання:

1. Висвітлити понятійно-термінологічний апарат.
2. Проаналізувати значення туризму для розвитку країни.
3. Дослідити досвід Ізраїлю у розвитку туристичної сфери.
4. Провести дослідження туристичних ресурсів та інфраструктури Глухова та Путивля.
5. Розробити технологічну карту туристичного продукту “Глухів та Путивль крізь роки”.
6. Надати рекомендації для туристичних агентств.

Методи наукового дослідження. Для реалізації поставлених завдань та досягнення мети використано такі теоретичні методи, як аналіз наукових джерел, порівняльний метод, метод узагальнення.

Наукова новизна даної кваліфікаційної роботи міститься у застосуванні досвіду Ізраїлю у розвитку туристичної сфери для розробки туристичних маршрутів прикордонних територій Глухова та Путивля.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає в тому, що у ній розроблено та запропоновано туристичний продукт по Глухову та Путивлю з метою розвитку туризму Сумщини. Також одержані теоретичні та практичні результати дослідження пропонується для використання туристичним агентствам у разі відновлення туристичної діяльності в Сумській області.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційного дослідження були презентовані на VII Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Формування сучасної парадигми менеджменту освіти у соціокультурній сфері» (Київ, 4-5 квітня 2023 р., тема доповіді: «Розвиток туризму в Україні в умовах війни»).

Структура та обсяг роботи. Досягнення мети і вирішення завдань дослідження відображені у змісті роботи, який складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (30 найменувань) та 18 додатків. Загальний обсяг роботи становить 79 сторінок (основний текст – 53 сторінки).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ

1.1 Понятійно-термінологічний апарат

Туризм є міжгалузеву сферою, яка тісно пов'язана з іншими видами діяльності, науковими напрямами, а саме: економікою, географією, соціологією, екологією, філософією, політологією, культурологією, а також медициною. Тож враховуючи багатоаспектність цієї сфери, питання визначення теоретико-методологічної бази туристичної царини є складним завданням. [14]

Досліджуючи туристичну галузь, а також враховуючи контекст кваліфікаційної роботи, важливо дати дефініції таким основним поняттям та термінам цієї сфери як: «туризм», «турист», «туристичні ресурси», «туристичний продукт», «туристична сфера», «туристичне агентство». Розпочнемо з терміну «туризм».

Першим, хто запропонував визначення туризму (на початку 20 століття), став австрійський економіст – Герман фон Шуллерд. Він сформулював визначення туризму як «загальну суму дій, в основному економічної сутності, що мають безпосереднє відношення до в'їзду, проживання та пересування іноземців всередині і за межами певної держави, міста чи регіону.» [28, с. 46]

Міжнародні організації також робили спроби дати свої варіанти дефініцій туризму. Так, Ліга націй у своїй офіційній документації у 1937 році почала вживати поняття «туризм» і «турист», акцентуючи увагу на виїзді людини за кордон більше, ніж на добу. [23] У 1954 році ООН наголосила на оздоровчій складовій туризму, і трактувала туризм як активну діяльність, спрямовану на зміцнення фізичного стану. [28, с. 46] Світова організація торгівлі (1993 рік) підкреслила у своєму трактуванні туризму, що особа має перебувати за межами свого постійного місця проживання не більше одного року. [23, с. 9]

Нову концепцію розуміння туризму запропонували фахівці Всесвітньої туристичної організації (далі ЮНВТО). Вони вже наголосили на тому, що туризм – це не просто окремий вид діяльності, а ціле явище, що включає у себе різні аспекти, такі як: культурні, соціальні та економічні. [28, с. 47]

Важливим напрямком розгляду поняття туризму є його трактування у словниках. Так, у «Кембриджському словнику» він розглядається як бізнес-сфера. [9] В «Оксфордському словнику. Географія» зазначається відмінність між туризмом і рекреацією. Так, туризм передбачає саме ночівлю не вдома, а рекреація не може відбуватись більше, ніж добу. У «Словнику із соціальної географії» (Браяна Гудолла) туризм визначається як тимчасове переміщення людей до нових місць поза їх домом, і також акцентується увага на різниці між рекреацією та туризмом. «Новий Вебстерський словник і тезаурус англійської мови» додає новий контекст до туризму, адже розглядає його вже як індустрію. [23, с. 8-9]

Через різноманітність аспектів сутності туризму різняться думки й науковців щодо визначення цього терміну. Ольга Любіцева, українська науковиця, зазначає про багатофункціональність туризму. [14, с. 176] Ольга Ільїна акцентує увагу на взаємовідносинах, що можуть виникати між суб'єктами під час туристичної діяльності. Деякі науковці, зокрема Софія Білоус, Мирослав Борушак, Юлія Забалдіна, Ілля Писаревський та інші, підкреслюють важливість туризму для економічної сфери, і виділяють його як окрему галузь економіки. [28, с. 49]

Комплексний підхід до визначення туризму надає Марта Мальська. Вона розкриває такі основні аспекти цієї галузі:

- специфічна форма діяльності поза місцем проживання, що відбувається не більше одного року;
- економічна галузь, що займається задоволенням потреб осіб, що перебувають поза місцем постійного проживання;
- засіб для особистісного розвитку;
- вид дозвілля та відпочинку;

- діяльність, пов'язана із виробленням та реалізацією туристичних послуг;
- ринковий сектор, на якому працюють підприємства, що пов'язані з виробництвом туристичного продукту. [28, с. 49]

Важливо звертатися до українського законодавства у процесі визначення понятійно-термінологічного апарату також. Так, у Законі України «Про туризм» надано таке визначення туризму: «тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає». [5]

Варто зазначити, що думки науковців щодо функцій, що виконує туризм, не так відрізняються у порівнянні із трактуванням сутності цього терміну. Зазвичай виділяють наступні функції туризму: економічна, соціальна, рекреаційна, культурна та екологічна. [14] Проте існує багато підходів відносно класифікації туризму, враховуючи його багатоаспектність та міжгалузевість. Так, серед науковців побутують такі основні методи класифікування туризму:

- за характером та способом організації подорожі,
- тривалістю;
- за складом, віком, соціальним статусом, кількістю, національністю туристів;
- за метою та способом здійснення подорожі;
- за сезонністю;
- за джерелами фінансування;
- за напрямками туристичних потоків і тд. [28, с. 52-57]

Варто зазначити, що форми туризму, які пропонує ООН у Рекомендаціях із туристичної статистики (1994 рік) є стандартними і застосовується у багатьох інших класифікаціях туризму, зокрема:

- домашній туризм (подорожі в межах своєї країни);
- в'їзний туризм (в'їзд до країни іноземних громадян з метою здійснення туристичної діяльності);
- виїзний туризм (власні громадяни подорожують до інших країн). [14, с. 177]

Наступним терміном, який слід розкрити в рамках кваліфікаційної роботи є «турист». Слід зазначити, що слово «турист» почало використовуватись раніше за поняття «туризм». Так, вперше цей термін зазначається у 1772 році в «Подорожах Чемпіонського знамені землями Шотландії в 1769» Р. Гріффітса. [14, с. 177] Наступні згадки цього поняття з'являються:

- 1800 році у книзі Пейджа «Anecdotes of English language», де автор назвав мандрівника туристом;

- у словнику з французької мови (того ж періоду), де турист зазначається як особа, яка подорожує з метою задоволення потреби цікавості та «вбиття часу»;

- у 1838 році в праці Стендаля «Спогади туриста». [7]

У 1963 році в результаті проведення Конференції ООН було наголошено на різниці понять «турист» та «екскурсант», внаслідок чого їх було відокремлено. Так, турист – це особа, яка перебуває поза місцем свого постійного проживання понад добу з метою здійснення дозвіллевої, ділової діяльності чи через сімейні обставини; екскурсант – особа, яка тимчасово (менше доби) проводить час на туристичній території, зокрема на круїзному судні. [7, с. 12]

Схоже трактування терміну надається у методологічному довіднику зі статистики туризму, розробленому фахівцями ЮНВТО. Так, у ньому акцентується увага на тимчасовості (не має перевищувати один рік) здійснення подорожі туристом. [14, с. 177]

Закон України «Про туризм» також дає визначення терміну. Тож згідно із Законом, «турист – це особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін» [5]

Варто зазначити, що в українському законодавстві надається чітка характеристика й інших важливих понять у контексті кваліфікаційної роботи, зокрема «туристичний продукт» «туристичні ресурси», а також «туристичне

агентство». Так, Закон України «Про туризм» наголошує на таких аспектах терміну «туристичний продукт»:

- комплекс туристичних послуг (не менше двох);
- розробляється заздалегідь;
- реалізується за чітко визначеною ціною;
- до його складу входять транспортні послуги, розміщення, відвідування туристичних об'єктів тощо [5].

Туристичні ресурси визначаються як «туристичні пропозиції» на основі використання державних, комунальних і приватних об'єктів. Варто зазначити, що деякі туристичні ресурси України є унікальними зразками культурної спадщини та дозвілля й охороняються державою. Також законом регулюються проекти містобудування в ареалах природно-рекреаційних туристичних ресурсів. Так, власники цих проєктів мають їх інтегрувати в контекст навколишніх рекреаційних об'єктів, які охороняються державою [5].

Слід зазначити, що туристичні ресурси, а також наявні чи потенційні туристичні продукти складають туристичний потенціал регіону. Зокрема, основними ресурсними складовими для туристичного потенціалу є:

- природньо-кліматичні ресурси – природні пам'ятки, явища природи, (заповідники, парки, рекреаційні зони тощо);
- історико-архітектурні ресурси – архітектурна спадщина певного регіону або території (архітектурні та історичні пам'ятки, витвори мистецтва, археологічні об'єкти, пам'ятки монументального мистецтва, техногенні об'єкти);
- соціально-культурні ресурси – звичаї та традиції населення регіону, особливості гостинності та менталітету; демографічні показники; склад фахівців сфери; етнічні, вікові характеристики населення тощо;
- інфраструктурні ресурси – готельно-ресторанна, транспортна інфраструктура; забезпеченість логістичними зв'язками та комунікацією; наявність дозвіллевих закладів тощо;

- економічні ресурси – економічна та інвестиційна, виробнича, технологічна розвиненість регіону;
- інституційні ресурси – наявність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; суб'єктів туристичної сфери; громадських організацій;
- подієві ресурси – фестивалі, карнавали, спортивні заходи, виставки, семінари, форуми, паради, модні покази та інше
- маркетингові ресурси – наявність бренду та рекламних заходів по просуванню регіону (імідж, легенда, унікальність, промоція тощо). [19]

Основним видом діяльності туристичних агентів, згідно із законом України «Про туризм» є реалізація туристичного продукту, розробленого туристичним оператором. Туристичними агентствами можуть виступати як юридичні, так і фізичні особи, створені згідно із законодавством України. Важливо наголосити, що туристичний оператор, на відміну від турагентств, не має права реалізовувати туристичний продукт. Туроператори – юридичні особи, які займаються виключно розробкою туристичних продуктів, і повинні мати ліцензію на здійснення такої діяльності. [5]

Туристична сфера – термін, що включає у себе сукупність юридичних чи фізичних осіб, що займаються реалізацією туристичних послуг, а також економічні взаємовідносини між ними. Враховуючи багатоаспектність поняття туристичної сфери, виділяються такі основні її характеристики:

- специфічність продукту: туристична сфера надає такі послуги, які неможливо зберігати, передати, або певним чином «законсервувати»; на реалізацію туристичних послуг впливає безліч чинників та факторів, які неможливо відтворити, наприклад, склад групи, умови навколишнього середовища тощо, тому клієнт навіть споживаючи вдруге аналогічний туристичний продукт не зможе повністю відтворити ефект, який отримав від нього вперше.

- багатоаспектність: туристична сфера пов'язана із багатьма іншими економічними галузями та сферами життя, зокрема охороною здоров'я, індустрією розваг, готельно-ресторанним бізнесом і тд;

- вплив навколишнього середовища на надання послуг: специфічне навколишнє середовище – невід'ємна складова туристичної діяльності, адже саме об'єкти природного середовища переважно зацікавлюють туристів, і варто дотримуватись умов підтримання їх стану, доглядати за ними;

- наявність специфічних кваліфікаційних навичок працівників туристичної сфери: кадрове забезпечення відіграє важливу роль у веденні туристичної діяльності, адже ця сфера безпосередньо пов'язана із комукацією, наданням послуг великій кількістю клієнтів тож необхідно, щоб працівники на всіх рівнях виконували якісно свою роботу;

- важливість інфраструктурного забезпечення: наявність якісного інфраструктурного забезпечення є важливою складовою для функціонування туристичної сфери, адже для комфортного перебування туристів на туристичних ділянках має бути забезпечено належну кількість та якість об'єктів соціальної інфраструктури та логістичних зв'язків. [23, с. 10]

Отже, підсумовуючи усе вище зазначене, слід наголосити, що туризм – це специфічна сфера життєдіяльності людини, яка пов'язана із багатьма іншими галузями господарювання, а також поняттями, зокрема «туристичні ресурси», «туристичний продукт», «туристичний потенціал регіону», «туристична сфера», «туристичні агенти» («туристичні оператори»), які були охарактеризовані в рамках висвітлення понятійно-термінологічного апарату. Основними складовими сутності терміну «туризм», на мою думку, є: тимчасове перебування за межами постійного місця проживання; задоволення різноманітних потреб людини в залежності від мети туристичної діяльності; важливість для економіки країни, зокрема деякі науковці виділяють туризм як окрему економічну галузь.

1.2 Значення туризму для економічного та культурного розвитку країн

У сучасних глобалізаційних умовах туристична сфера є однією із провідних та найприбутковіших галузей. Унікальність цієї сфери полягає в тому, що вона має високий потенціал розвитку, а саме динамічне зростання прибутку, вдосконалення, а також урізноманітнення туристичних послуг і тд. Саме туризм є провідною галуззю по надходженню прибутків у багатьох країнах світу, зокрема в державах західної Європи та США. [22] Тож враховуючи важливість туристичної сфери для передових країн світу, завдяки ефективному розвитку цього сектору економіки можна підвищити імідж України, як європейської та успішної держави.

Туристична галузь є однією із найшвидших за розвитком. Наприклад, число туристів зросло у 56 разів у 2018 році, у порівнянні з 1956 роком – з 25 мільйонів до 1.4 мільярдів відповідно; а доходи зросли з 2 до 1448 мільярдів доларів, тобто збільшились у 724 рази. Таким чином, швидке збільшення кількісних показників туристичної галузі робить її однією з найпотужніших сфер, що сприяє створенню робочих місць, зростанню внутрішнього валового продукту, а також загальному економічному та соціокультурному розвитку країни. [6, с.118]

Аналіз впливу туризму на добробут держави варто розпочати власне з тих економічних вигод, які надає ця сфера діяльності. Серед основних економічних функцій туризму є:

- розвиток інфраструктури, зокрема реконструкція чи будівництво готельних споруд, ресторанів і кафе, торговельних комплексів і тд;
- наповнення бюджету країни завдяки прямим (візові та митні збори), непрямим (збільшення прибуткового податку за рахунок підвищення заробітних плат працівникам) податкам;
- залучення іноземної валюти;
- отримання різного роду інвестицій;
- утворення та розвиток галузей, які обслуговують туризм;

- підвищення рівня зайнятості та життя населення [22, с. 93].

У контексті дослідження важливості розвитку туристичної індустрії, варто проаналізувати її роль на світову економіку також. Так, роль туризму визначають за загальним внеском цієї сфери у ВВП і рівнем забезпечення зайнятості населення. Всесвітня рада з подорожей і туризму визначає три основні складники загального внеску туристичної індустрії у ВВП: прямий, непрямий, індукований внески туризму у ВВП [18, с. 114-115].

Прямий внесок туризму у ВВП – витрати на туристичну сферу всередині країни: оплата за подорожі туристів в туристичних агенціях, у транспортних підприємствах, у закладах, що надають розважальні, екскурсійні послуги; а також державні витрати на утримання суспільно-культурних пам'яток мистецтва, архітектури, музеїв і тд. У 2018 році складав 31.2% [18, с. 115].

Непрямий внесок туризму у ВВП складають інвестиції в туризм, зокрема будівництво готельно-ресторанної, транспортної інфраструктури; фінансова підтримка туристичної індустрії з боку держави; витрати туристичних підприємств на забезпечення своєї діяльності. Є найбільшим складником загального внеску туризму у ВВП. Так, у 2018 році, наприклад, становив 51.5% [18, с. 115].

Індукований внесок туризму в ВВП – витрати осіб з доходів, які вони отримали внаслідок зайнятості в туристичній галузі. Складає найменшу частку загального внеску туристичної галузі у ВВП. У 2018 році складав 17,3%. [18, с. 115]

Варто зазначити, що в контексті забезпечення зростання ВВП, туризм більш ефективно розвивається за інші суспільні сфери діяльності. Так, у 2018 році світовий ВВП зростав завдяки таким секторам економіки, як:

- фінансова сфера – на 1,7%;
- зв'язок – на 1,7%;
- сільсько-господарська діяльність – на 1,8%;
- медична галузь – на 3,1%;
- роздрібна торгівля – на 3,3%,

- будівельна – на 3,4%;
- туризм – на 3,9%;
- промисловість – на 4,0%.

Таким чином, аналізуючи ці показники, можна робити висновок, що туристична діяльність є однією з лідерів серед інших економічних сфер. Зокрема завдяки їй забезпечується ріст ВВП [18, с. 114].

Всесвітня рада з подорожей і туризму у 2018 році оцінила загальний внесок туристичної галузі у світовий ВВП в 8,8 трильйонів доларів США – понад 10% усього світового ВВП. Серед основних держав, які сформували цей обсяг, економічно розвинені, зокрема 6 країн із «Великої сімки» (найбільш розвинені держави світу). Особливий вплив на ріст ВВП мали США та Китай – країни з найбільшою економікою у світі [18, с. 115].

Як зазначалось вище, вплив туризму на економічний добробут держави вимірюється також внеском цієї галузі у рівень задоволення потреб населення в робочих місцях. Завдяки туризму у 2018 році було надано 319 мільйонів робочих місць (дані Всесвітньої ради з подорожей і туризму). Загальний внесок туристичної галузі у зайнятість також формується завдяки трьом складовим:

- прямого внеску туризму у зайнятість – зайнятість населення в закладах компаніях, які надають безпосередньо туристичні послуги, наприклад, турфірми, екскурсійні компанії транспортні підприємства, заклади харчування тощо;

- непрямого внеску туризму у зайнятість – зайнятість у сферах, що опосередковано пов'язані з туризмом, наприклад, участь в інвестиційних проєктах по вдосконаленню чи будівництву інфраструктур; праця на підприємствах, які закупають товари та послуги, необхідні для здійснення туристичної діяльності;

- індукованого внеску туризму у зайнятість – зайнятість внаслідок доходів, отриманих завдяки прямій чи опосередкованій участі в туристичній сфері [18, с. 117].

Слід зазначити, що в контексті економічного добробуту країни, важливу роль відіграє міжнародний туризм. Власне існує взаємозв'язок між розвитком економіки та зростанням міжнародного туризму. Зокрема завдяки ньому відбувається залучення іноземної валюти в країну, внаслідок прийняття іноземних туристів, а також міжнародній торгівлі. Так, наприклад, у 2018 році розмір міжнародного туристичного експорту складав 1,6 трильйонів доларів, що рівнозначно 6,5 % усього світового експорту та 27% світового експорту послуг. Таким чином, експорт туристичних послуг майже досягнув обсягу експорту автомобільної, продовольчої і нафтової галузей. при цьому варто зауважити, що транспортна сфера, особливо міжнародна, безпосередньо пов'язана із туристичною індустрією [27, с. 120], [4].

На мою думку, яскравим показником важливості туризму для економіки є ті наслідки, які спричинила пандемія COVID-19, через негативний вплив на туристичну індустрію. Так, у 2020 році відбулися такі зміни:

- сфера міжнародного туризму разом із суміжними індустріями втратила 2,4 трильйони доларів США;
- внесок туризму у ВВП знизився на 41,9% у порівнянні з 2019 роком;
- було втрачено 62 мільйони робочих місць (зменшення на 18,5%);
- упродовж 2020 року роботу змінили 11,9 %
- обсяг внеску туризму у працевлаштування становив 6,3 % від загальної зайнятості, протягом 2014–2019 років цей показник становив 10,6%;
- у 2020 році витрати внутрішніх туристів, внаслідок здійснення туристичної діяльності скоротились на 45%;
- витрати туристів міжнародного 69,4% [11].

У контексті дослідження важливо зазначити про роль туризму у розвитку культури країни, а також міжкультурній комунікації. Завдяки епосі глобалізації туризм виступає важливим чинником, що сприяє створенню культурних надбань, і впливає на соціокультурні процеси в країні. Завдяки туристичній діяльності відбувається діалог культур, комунікація між представниками різних націй та

держав. Турист, приїжджаючи до тієї чи іншої країни, знайомиться перш за все з її культурою, цінностями, менталітетом, і внаслідок цього відбувається взаємопроникнення та взаємозбагачення культур [27].

Зокрема також завдяки туризму має забезпечуватись раціональне використання природних ресурсів, підтримка природної і культурно-історичної спадщини країни, а також сприяння отриманню економічних вигод внаслідок здійснення туристичної діяльності. Так, у 1976 році ЮНВТО підписала Хартію культурного туризму, в якій було зазначено, що туризм має позитивний вплив на історичні та культурні надбання країни, адже саме в інтересах туристичної індустрії зробити так, щоб унікальні культурно-історичні об'єкти збереглися, і стали внаслідок цього ефективними засобами провадження туристичної діяльності [27].

Отже, усе вище зазначене, підтверджує, що туризм є ефективним засобом розвитку країни. Завдяки здійсненню туристичної діяльності відбувається:

- надходження прибутків до бюджету;
- ріст ВВП;
- розвиток інфраструктури;
- створення робочих місць;
- залучення іноземної валюти завдяки інвестиціям та міжнародній торгівлі, яка відбувається зокрема й завдяки туристичній сфері.

Також туризм виступає важливим чинником збереження культурно-історичної спадщини країни. Адже від того наскільки розвиненим буде ресурсне забезпечення країни та регіонів зокрема, настільки ефективно буде здійснюватись туристична діяльність. Також туризм сприяє розвитку міжкультурної комунікації між представниками різних країн та націй світу.

1.3 Аналіз досвіду Ізраїлю у розвитку туристичної сфери.

Ізраїль – це приклад країни, яка перебуває десятиліттями в умовах війни. Незважаючи на це, держава успішно розвиває туристичну галузь, й іноземні туристи охоче її відвідують. Тож важливо дослідити та проаналізувати досвід цієї держави, та висвітлити основні чинники та фактори, які впливають вдосконалення туристичної галузі країни [2].

Дослідження основних історичних та соціокультурних чинників надасть більш глибоке розуміння щодо аспектів становлення туристичної галузі Ізраїлю. Так, держава виникла у 1948 році, проте сусідня Палестина не визнала Ізраїль як окрему країну. Зараз між ними панують напружені відносини, через що час від часу виникають військові загострення у Східному Єрусалимі, Газі, на Західному Березі. Незважаючи на те, що Ізраїль є молодою державою, її історія сягає більш давніх часів: подорожі палігримів до Палестини в 3 столітті нашої ери; побудова в 4 столітті храму Гробу Господнього, який є найбільшою святинею для всього Християнського світу; 6 століття – перший паломницький похід до річки Йордан із Франції. Слід зауважити, що паломництво на довгий період стало основною метою подорожей до Ізраїлю туристів із Європи, і є одним із основних видів туризму країни (19% загального обсягу туристів) [2], [25].

Реєструвати офіційно туристів почали у рік заснування держави – у 1948 році, тоді до країни прибуло 4500 осіб. Проте з роками чисельність поступово збільшувалась:

- у 1950 році – 33 тисячі іноземних осіб;
- у 1960 – 117,7 тисяч осіб;
- у 90-ті рр – вже понад мільйон іноземних туристів прибуло до Ізраїлю;

- 2000 рік – 2.5 млн осіб.
- 2010 – 2.8 млн.
- 2019 – 4, 5 млн. [25, с. 2]

Слід зазначити, що кожне військове загострення на території Ізраїлю призводить до зниження рівня туристообігу та позбавляє розвитку економіки країни. Так, з кожним випадком, схожим на сутички в Газі у травні 2021 року, країна позбавляється кожного четвертого туриста та понад півмільярда доларів прибутків до державного бюджету [25, с. 3]. Проте туризм, будучи основним економічним сегментом Ізраїлю, (завдяки туризму забезпечується 5% експорту та 6% робочої зайнятості населення) не відчуває більш істотних наслідків військових загострень. Адже економіка країни влаштована таким чином, що одна галузь може покривати та компенсувати прогалини в іншій [15, с. 59].

Міністерство туризму Ізраїлю – державний орган, що займається політикою в галузі туризму. Основним його завданням є залучення іноземних туристів, задля реалізації якого при Міністерстві створено окремий підрозділ – Державну компанію з туризму, яка має займатись рекламою, маркетингом, контролем за готельно-ресторанно діяльністю тощо. Іншою стратегічною метою є заохочення ізраїльтян до внутрішнього туризму. Основними стратегічними цілями Міністерства, враховуючи вище зазначені завдання є:

- розгляд та формування туристичного ринку комплексно з урахуванням регіональних специфічних особливостей;
- розвиток інфраструктури та територій, сільського та агротуризму, малого та середнього бізнесу, місцевої інфраструктури (готелі, ресторани тощо);
- модернізація засобів зв'язку та логістики (телефони, інформаційні системи, дороги, засоби доставки);

- підготовка кваліфікованих кадрів у сфері туризму (організація курсів підготовки й перепідготовки, підвищення кваліфікації робітників із туристичної сфери) [29], [21].

В Ізраїлі також існує багато регіональних і місцевих організацій, які працюють у туристичній галузі. Така розгалуженість сприяє розвитку туризму. Загальна схема державних органів, які займаються туристичною галуззю надані в додатку А. Регіональні та місцеві органи влади мають такі повноваження та обов'язки:

- розгляд всіх проєктів будівництва, включаючи готельну інфраструктуру та інші туристичні об'єкти, а також пересилання рекомендацій Національного комітету планування, членами якого вони є;

- видача дозволів на будівництво,

- збирання місцевих податків,

- догляд за туристичними об'єктами [29].

Ще одним чинником успішного розвитку туристичної галузі Ізраїлю є значна кількість природно-рекреаційних ресурсів і їх використання для розвитку різноманітних видів туризму. Основними напрямками туризму, на яких зосереджується увага є:

- курортний туризм, який успішно розвивається завдяки вдалому географічному розташуванню Ізраїлю на берегах чотирьох морів: Мертвого, Червоного, Середземного та Галілейського. Основними туристичними об'єктами, які популярні серед туристів є: Іудейська та Негев пустелі;

- медичний туризм – активно розвивається у провідних країнах світу з високим рівнем медицини, зокрема й в Ізраїлі. Задля підтримки цього виду туризму відбувається активне фінансування та залучення інвестицій у розвиток медичної інфраструктури, будівництво медичних клінік з комфортабельними умовами, якісним устаткуванням та інноваційними технологіями;

- освітній туризм набуває все більшої уваги з боку держави, адже завдяки ньому забезпечується зростання рівня соціальної мобільності, а також виховання

толерантності та взаємоповаги до традицій і культури різних народів все більше. Навчання в Ізраїлі платне, проте іноземні студенти можуть отримувати пільги; відбувається англійською мовою, чим залучає студентів зі всього світу;

- релігійний туризм – популярний вид туризму Ізраїлю. Близько 14 мільйонів паломників відвідують кожен рік країну, що вдвічі більше, ніж кількість населення держави;

- історичний, або сімейний туризм поступово набуває популярності. Здійснюється з метою дослідження свого родоводу. (Додаток Б) [10]

У контексті дослідження досвіду Ізраїлю у розвитку туристичної сфери, слід зазначити й про фінансову складову також. Так, наприклад, фінансування туристичної сфери у 2022 році складало 825 мільйонів шекелів, що більше порівнюючи із 2020 роком (380 мільйонів шекелів). Бюджет розподілявся на такі сфери діяльності:

- гранти готелям;
- розвиток туристичної інфраструктури;
- маркетинг та реклама.

Слід також зауважити, що Міністерство туризму Ізраїлю оновлює свою стратегію до 2030 року, враховуючи при цьому COVID-19. Зокрема Міністерство розробляє нові туристичні продукти в сільській місцевості, зокрема розвиваючи пригодницький туризм, зосереджуючись на програмах, які принесуть більш різноманітний індивідуальний продукт. Поточна туристична діяльність базується на розумінні того, більш безпечними є тури на відкритому повітрі та за межами міст. Розробляються оновлені цілі та завдання до 2030 року та проміжні цілі на 2022-2025 роки:

- 1) збереження інфраструктури та людського капіталу: інвестиції в розвиток громадської туристичної інфраструктури, зокрема виділення фінансової допомоги готелям, екскурсійним закладам, туроператорам задля мінімізації негативного впливу пандемії;

2) підготовка до виходу з кризи та повернення в'їзного туризму Міністерством завдяки розробленому плану дій:

- проведення маркетингових та PR-кампаній за кордоном;
- налагодження маркетингових каналів з туристичними агентами закордоном і з туристичними онлайн-агенціями;
- відновлення співпраці з авіакомпаніями та заохочення їх до відкриття нових маршрутів;
- Міністерство також запровадило рекрутингову програму, підкріплену маркетинговим планом, з метою подолання нестачі кваліфікованих кадрів в аеропортах та готелях [30].

Таким чином, для Ізраїлю туризм є важливою складовою економіки держави. Незважаючи на історичні та соціокультурні передумови політичної нестабільності та постійних загострень збройних конфліктів, держава успішно розвиває цю галузь. На успішний розвитку туризму в країні впливає: наявність різноманітної підтримки держави туристичної галузі; впровадження цілеспрямованої та комплексної туристичної політики, здійснення інноваційних проєктів для залучення туристів на регіональному, національному та міжнародному рівнях; реалізація цільових програм з метою популяризації туристичної галузі Ізраїлю, а також отримання додаткових інвестицій на вирішення екологічних, соціально-економічних та політико-релігійних проблем.

Україна вже дев'ять років знаходиться в умовах гібридної війни з РФ, і вже понад рік в умовах повномасштабної війни. Україна з Ізраїлем мають схожі політичні та соціокультурні умови. Досвід Ізраїлю, як держави, що успішно розвиває туристичну галузь в контексті довготривалої війни, може стати корисним для відновлення та подальшого розвитку туризму в нашій країні в умовах постійних політичних та військових нестабільностей.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було висвітлено теоретичну складову розроблення туристичного продукту. Внаслідок дослідження наукових статей, науково-методичної літератури, українського законодавства, було охарактеризовано та надано основні аспекти класифікації термінів та понять, важливих в контексті класифікаційної роботи, зокрема «туризм», «туристичні ресурси», «туристичний продукт», «туристичне агентство» й ін. Підсумовуючи, слід зазначити, що туризм є специфічною галуззю, яка потребує більш детального вивчення, а також наповнення матеріально-технічною базою.

Аналізуючи вплив туризму на економічний та культурний розвиток, було охарактеризовано основні економічні та культурні вигоди туризму, наприклад, розвиток інфраструктури, наповнення бюджету, створення робочих місць, розвиток міжкультурної комунікації і тд. Так, туризм є однією із провідних та найприбутковіших сфер, які більшість науковців відносять в окремий економічний сектор, що забезпечується швидким розвитком, постійним попитом та гнучкістю цієї галузі.

У результаті дослідження досвіду Ізраїлю у розвитку туристичної галузі було визначено основні складові політики Міністерства туризму країни, а саме вкладення фінансових й інших ресурсів у вдосконалення транспортної, готельно-ресторанної, туристичної інфраструктури; робота над PR та рекламою, підготовка кваліфікованих кадрів і тд. Власне досвід Ізраїлю підтверджує, що розвиток туризму може стати ефективним засобом післявоєнного відновлення країни в умовах постійної політичної нестабільності та військових загроз.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ СКЛАДОВІ РОЗРОБКИ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ

2.1 Дослідження туристичних ресурсів та інфраструктури Глухова та Путивля

Рівень розвитку туристичних ресурсів та інфраструктури відіграє важливе значення для туристичної галузі як країни в цілому, так і для окремих регіонів. Саме вони є складовими туристичного потенціалу тієї чи іншої території, як вже зазначалось у першому розділі. Тож розробляючи туристичні продукти, важливо враховувати наявність, кількість та стан цих ресурсів, а також розвиненість інфраструктури.

Сумщина має потенціал для розвитку туристичної галузі. Серед сильних сторін Сумської області науковці виділяють велику кількість різноманітних природних, рекреаційних, культурно-історичних об'єктів, зокрема в Глухові та Путивлі. Так, станом на 1 листопада 2020 року було нараховано: 291 заповідно-рекреаційний об'єкт загальною площею в 178 595,6 гектарів; 19 природно-заповідних об'єктів державного значення площею 50,5 тисяч гектарів; 272 об'єкти місцевого значення – 128 тисяч гектарів. Також у Сумській області розташовані унікальні природно-заповідні об'єкти, як-от: національні природні парки, заповідники, заказники, ландшафтні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. По території Сумщини протікає 132 річки, що належать до лівобережних приток Дніпра; розташовано 10 озер та 42 водосховища, що достатньо забезпечують потреби області у водних ресурсах. Зокрема в області розташовані мінеральні води, що дозволяє розвивати також лікувально-оздоровчий туризм. Культурно-історичні об'єкти представлені монастирями, церквами, архітектурними пам'ятками тощо. Деякі з них входять, до

«Семи чудес Сумщини», як-от: Софроніївський монастир (Путивльщина), Трьох-Анастасіївська церква (Глухів) і тд. [8]

Серед факторів, які негативно впливають на розвиток туризму в Сумській області виділяють низький рівень забезпечення догляду за станом різноманітних туристичних об'єктів та пам'яток, розвитку інфраструктури та транспортних зв'язків; недосконалість матеріально-технічної бази; недостатня кількість готельних закладів, а також туристичних маршрутів; незадовільний стан благоустрою міст. Слід зауважити, що ресторанна інфраструктура більш розвинена за інші види. Так, наприклад, найбільша кількість ресторанних закладів розташована у Сумах – 88; Ромнах – 36; Конотопі – 13. У Глухові відкрито 10 закладів харчування, проте існує перспектива збільшення кількості; у Путівлі – 13. Загалом рівень забезпеченості населення України закладами ресторанного господарства станом на 2019 рік у Сумській області становив 14,51 одиниць на 10 тисяч осіб, що є середнім показником, у порівнянні з іншими областями України. Сертифіковані готельні заклади розташовані лише у Сумах («Шафран», «Хімік», «Reikartz-Україна») та в Охтирці («Нафтовик») [8], [16], [3].

Глухів – місто в сумській області, яке входить в Список історичних населених місць України. Ще з гетьманського минулого міста збереглися унікальні історичні архітектурні пам'ятки не лише місцевого чи національного, а й міжнародного значення [13].

Розташований Глухів на березі річки Есмань, таким чином, що центральна частина міста знаходиться на її крутому березі. До природних рекреаційних ресурсів Глухівщини можна віднести ліси площею 7.3 тисячі гектарів, де можна зустріти різноманіття видового складу рослинності: ялини, сосни, дуби, берези, вільхи, осики, липи, модрини та інші. Також Глухівська громада багата на нерудні природні копалини, що забезпечує хімічне виробництво на її території. Внаслідок цього з'явилися родовища кварцитів у селі Баничі, відоме з XIX століття, і родовище крейди в селищі Будівельне. Слід зазначити, що на Глухівщині також розташовані

унікальні самовитічні водні родовища, які мають лікувальні властивості, як-от: «Заруцькі джерела» (село Заруцьке) та «Джерело» (село Вікторове). [24]

З метою збереження та належного використання унікальних пам'яток Глухова було створено Державний історико-культурний заповідник «Глухів», який охоплює 75 гектарів. На його території розташовані 52 туристичні об'єкти, й за ними ведеться нагляд. Серед них зокрема:

- 37 пам'яток історії, архітектури археології, містобудування;

- 7 пам'яток Державного реєстру нерухомих пам'яток національного значення («Миколаївська церква», «Київська брама Глухівської фортеці» «Спасо-Преображенська церква», «Трьох-Анастасіївська церква», «Глухівський учительський інститут», «Глухівська чоловіча гімназія», «Пансіон Глухівської чоловічої гімназії»);

- 30 пам'яток – місцевого значення, зокрема візитівка міста Глухова – водонапірна вежа;

- 5 пам'яток архітектури («Дворянське зібрання», «Будинок П. Лютого», «Банк М.Терещенка», «Київська брама Глухівської фортеці», «Садибний будинок Кочубеїв») [24].

Варто зауважити, що водночас на території заповідника відбувається активна господарська діяльність, що негативно впливає на стан пам'яток. Серед основних причин низького рівня інфраструктурного розвитку Глухова та незадовільного стану туристичних об'єктів виділяють: відсутність системності щодо розвитку туристичної галузі, бачення іміджу Глухова як міста; а також недостатній рівень державного фінансування. Тож важливими завданнями Глухівської громади є:

- запобігання погіршенню стану туристичних пам'яток в історичній частині міста;

- ремонт та побудова сучасної міської інфраструктури із зручним благоустроєм вулиць для різних категорій населення;

- розробка рекламної та маркетингової стратегії по створенню бренду Глухова із подальшою його популяризацією як туристичного міста;
- налагодження міжнародного співробітництва по збереженню культурної спадщини міста;
- залучення іноземних інвесторів [13, с.103-105].

Путивль – ще одне старовинне місто в Сумській області з тисячолітньою історією. Давні архітектурні, природні, а також релігійні пам'ятки роблять його важливим гравцем туристичної галузі Сумської області, з якими Путивль стійко асоціюється у туристів та гостей міста. Серед них:

- рештки давньоруського міста;
- Молчанський монастир-фортеця;
- Святодухівський монастир;
- Краєзнавчий музей. [17]

Важливим природним, а також історичним об'єктом Путивльщини, пов'язаним із подіями Другої світової війни є Спадщанський ліс, у якому розташований Музей партизанської слави. Варто зазначити, що музей розвивається, і після процесів декомунізації в Україні у музеї також розташована виставка, присвячена монументальному мистецтву тоталітарної доби «Парк радянського періоду». На майданчику під відкритим небом можна побачити близько сорока зразків пам'ятників, погрудь і скульптурних ансамблів, створені задля возвеличення радянських диктаторів, і які були демонтовані після 2014 року [12].

Слід зазначити, що Путивльський край відомий також своїм етнографічним напрямком туризму. Так, у селі Нова Слобода розташований музей горюньської культури. Тут можна побачити елементи побуту (хліви, клуні, вітряки); господарського життя (сільськогосподарські знаряддя праці); одягу XIX – початку XX століття етнографічної групи, що проживала на цих теренах, – горюнів. Деяким експонатам більше ста років. Також варто відзначити, що екскурсії у музеї є досить колоритними завдяки мові їх проведення – горюньському діалекту [12].

Путивль відзначається схожими проблемами у туристичній галузі, які загалом прослідковуються у Сумській області і в Глухові зокрема, і які були описані вище. Проте слід зауважити, що у громаді поступово поліпшується стан туристичної інфраструктури. Зокрема у 2008 році почав свою роботу готель «Монастирський», до цього в Путивлі не було жодного готелю. У 2016 році відкрився хостел із кафе «Каліпсо». Також туристи можуть зупинятись у готелі при Молчанському монастирі [12].

Отже, Сумська область у перспективі може стати успішним туристичним регіоном, враховуючи багатство природних, рекреаційних, культурно-історичних ресурсів. Глухів та Путивль – це міста, які мають потужний потенціал у цій галузі. З подальшим розвитком вони можуть стати туристичними центрами Сумської області, адже мають достатню кількість різноманітних туристичних об'єктів, які можуть зацікавити потенційних туристів. Варто зауважити, що Глухів та Путивль мають спільні риси, зокрема історична та релігійна тематичність туристичних ресурсів, а також близьке розташування, що надає змогу поєднати ці міста в один тур.

У контексті дослідження туристичних ресурсів та інфраструктури, слід зазначити також, що існують фактори, що можуть стати на заваді у розвитку туристичної сфери Сумщини, зокрема Глухова та Путивля, а саме: низький рівень інфраструктурного розвитку (незадовільний стан транспортних сполучень, багатьох туристичних об'єктів, загального міського благоустрою, невелика кількість готельно-ресторанних закладів в містах області); недостатня увага до цієї сфери з боку держави, відповідно малі обсяги фінансування регіональної туристичної галузі. Тож громадам варто налагоджувати комунікаційні зв'язки з державними органами. Також шукати нові можливості для розвитку туристичного потенціалу невеликих міст Сумської області зокрема завдяки міжнародному співробітництву та іноземним джерелам фінансування, наприклад грантовим програмам тощо.

2.2 Розробка технологічної карти туристичного продукту «Глухів та Путивль крізь роки»

Як зазначалось вище, Глухів та Путивль мають культурно-історичну та релігійно тематичну спрямованість туристичних ресурсів. Тож в рамках практичної частини кваліфікаційної роботи було вирішено розробляти автобусний тур із екскурсійно-пізнавальною складовою.

Паспорт автобусного туру «Глухів та Путивль крізь роки»

Назва туру	«Глухів та Путивль крізь роки»
Вид туризму	Культурно-пізнавальний
Мета туру	Розвиток туристичного потенціалу регіону
Цілі туру	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ознайомлення туристів із історією Сумської області. 2. Вивчення культурно-історичних та деяких природних туристичних ресурсів Сумської області. 3. Залучення туристів до самопізнання їх як українців, вивчення історії. 4. Виховання патріотизму.
Основний маршрут	Суми – Путивль – Глухів – Суми
Тип маршруту	Комбінований

<p>Ресурсне забезпечення</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Мікроавтобус (18-20 місць). ● Екскурсовод. ● Ночівля у Глухові – «Гетьманський стан». ● Ночівля у Путивлі – готель «Монастирський». ● Перекуси в кафе: ресторан «Гетьманщина» (Глухів); «Sunny Point» (Путивль).
<p>Категорія споживачів (туристський сегмент ринку)</p>	<p>Віком від 18 до 55 років</p>
<p>Кількість туристів</p>	<p>18</p>
<p>Засоби пересування</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Автобусом ● Пішки
<p>Тривалість туру</p>	<p>2,5 дні</p>
<p>Послуги страхування</p>	<p>Включені в тур</p>

Технологічна картка туру «Глухів та Путивль крізь роки»

Маршрут туру – Додаток В

№ з/п	Ділянка маршруту	Об'єкт показу	Тривалість показу
1	Глухів	1. Київська брама міської фортеці. 2. Пам'ятка архітектури Будинок П. Лютого. 3. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка: - Пансіон чоловічої гімназії; - Глухівський учительський інститут. 4. Будинок Неплюєва. 5. Миколаївська церква. 6. Спасо-Преображенська церква. 7. Трьох-Анастасіївська церква. 8. Водонапірна башта. 9. Будинок Терещенків.	40 хв 30 хв 60 хв 40 хв 30 хв 30 хв 60 хв 60 хв 60 хв 40 хв 40 хв
2	Путивль	10. Міський парк: - Пам'ятник захисникам Путивлю; - Пам'ятник княгині Ярославні; - Городище літописного міста	60 хв

		Путивль. 11. Вежа колишніх міських лазень. 12. Спасо-Преображенський собор. 13. Мовчанський монастир. 14. Спадщанський ліс: - Музей зброї та військової техніки; - Музей партизанської слави; - Парк радянського періоду.	30 хв 60 хв 60 хв 180 хв
3	Село Нова Слобода	15. Етнографічний музей горюньської культури.	120 хв

Картки об'єктів, що включені до екскурсійної складової туру

Ілюстративні зображення об'єктів надані в Додатках Г – Г14

Картка об'єкта № 1

Найменування об'єкта	Київська брама міської фортеці Глухова
Історичний контекст об'єкту, дата події	Протягом 17–18 століття була важливим оборонним комплексом. Захищала головний в'їзд до міста з заходу (з Київського шляху).
Адреса	Вул. Києво-Московська, 1, Глухів, Сумська обл., Україна,

місцезнаходження об'єкта	41401
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	Споруда є мурованою. Розташована на пагорбі над річкою Есмань.
Джерело відомостей про об'єкт	URL: https://discover.ua/locations/kiivska-brama-gluhivskih-miskih-ukr-iplen

Картка об'єкта № 2

Найменування об'єкта	Будинок П. Лютого
Історичний контекст об'єкту, дата події	Побудовано в кін. XIX ст. як власна садиба відомої глухівської дворянської родини Лютих. Пам'ятка архітектури.
Адреса місцезнаходження об'єкта	Вул. Києво-Московська, 34, Глухів Сумська обл., Україна, 41401

Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	Будинок має виразні еkleктичні архітектурні форми у стилістиці французького ренесансу і бароко.
Джерело відомостей про об'єкт	URL: https://hlukhiv-rada.gov.ua/misto/sumshchyna-turystychna/2527-budynok-p-lyutogo

Картка об'єкта № 3

Найменування об'єкта	Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
Історична подія з якою пов'язаний об'єкт, дата події	Глухівський університет засновано 1974 року (один з найстаріших педагогічних закладів вищої освіти України)ю До комплексу пам'ятки архітектури національного значення входять також: <ul style="list-style-type: none"> - Будинок Глухівського учительського інституту; - Глухівська чоловіча гімназія; - Пансіон Глухівської чоловічої гімназії.
Адреса	Вул. Києво-Московська, 24, Глухів Сумська область, Україна,

місцезнаходження об'єкта	41401
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	<p>- Будинок Глухівського учительського інституту – споруду зведено у неокласицистичній стилістиці.</p> <p>- Глухівська чоловіча гімназія – зведений у стилістичних формах класицистичного.</p> <p>- Пансіон Глухівської чоловічої гімназії – єдина пам'ятка Глухова в неоготичному архітектурному стилі.</p>
Джерело відомостей про об'єкт	<p>URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BB%D1%83%D1%85%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82_%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%96_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B0_%D0%94%D0%BE%D0%B2%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0</p>

Картка об'єкта № 4

Найменування об'єкта	Будинок Неплюєва
Історична подія з	Пам'ятка архітектури місцевого значення ХІХ століття.

якою пов'язаний об'єкт, дата події	Побудовано глухівським поміщиком Іваном Неплюєвим, нащадок головного командира Малоросійського тимчасового Правління гетьманського уряду Івана Неплюєва. Садиба будувалася в рамках класицистичного перепланування передмість Глухова на початку ХІХ століття.
Адреса місцезнаходження об'єкта	Вул. Києво-Московська, 43, Глухів, Сумська обл., Україна, 41401
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	Еклектичні архітектурні форми, стиль – ренесанс та бароко.
Джерело відомостей про об'єкт	URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%B1%D0%B0_%D0%9D%D0%B5%D0%BF%D0%B%D1%8E%D1%94%D0%B2%D0%B8%D1%85

Картка об'єкта № 5

Найменування об'єкта	Миколаївська церква
Історичний контекст об'єкту, дата події	<p>Миколаївська церква – найдавніша пам'ятка архітектури міста.</p> <p>Побудована зодчим Матвієм Єфимовим у 1693 (період Запорозької Січі),</p> <p>На території Миколаївської церкви відбувались непересічні події в українській історії :</p> <ul style="list-style-type: none"> - для проведення козацького віче; - обрання гетьманом Івана Скоропадського та Кирила Розумовського; - оголошення анафеми Івану Мазепі.
Адреса місцезнаходження об'єкта	Вул. Терещенків, 51,, Глухів, Сумська область, Україна, 41401
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	Зведено у стилі класичного українського бароко. Мурована, тридільна, двоверха церква з дзвіницеюю.
Джерело	URL:

відомостей про об'єкт	https://discover.ua/locations/nikolaevskaya-cerkov-v-gluhove
------------------------------	---

Картка об'єкта № 6

Найменування об'єкта	Спасо-Преображенська церква
Історичний контекст об'єкту, дата події	Церква була побудована 1765 року, є пам'яткою історії та архітектури національного значення.
Адреса місцезнаходження об'єкта	Сумська область, вул. Спаська, Глухів, Сумська обл, Україна, 41401
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	Композиція будівлі: - пірамідальна форма, - баштоподібний тип храму. Побудована з місцевої цегли. Фасад є двоколірним – жовте тло з білими елементами.
Джерело відомостей про об'єкт	URL: https://discover.ua/locations/spaso-preobrazhenskaya-cerkov-gluhiv

Картка об'єкта № 7

Найменування об'єкта	Трьох-Анастасіївська церква
Історичний контекст об'єкту, дата події	Трьох-Анастасіївська церква – найбільший храм Глухова, один із об'єктів Семи чудес Сумщини (шосте місце). Побудована наприкінці XIX століття на місці старої зруйнованої – на кошти відомих українських меценатів Терещенків, тому в храмі знаходиться їхня фамільна усипальниця.
Адреса місцезнаходження об'єкта	Сумська область, вул. Спаська, 2, Глухів, Сумська обл., Україна, 41400
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	Церква збудована в неовізантійському стилі. Композиційні особливості: - напівсферичні та приплюснуті куполи; - центральний барабан має багато вікон. кутові барабани повторюють форму центрального, проте мають наскрізні дзвіниці. Завдяки високим вікнам – всередині споруди багато світла. Також у церкві розташований іконостас із білого італійського мармуру, який заслуговує особливої уваги.
Джерело	URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D1%8C%D0

відомостей про об'єкт	%BE%D1%85%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0
------------------------------	--

Картка об'єкта № 8

Найменування об'єкта	Водонапірна башта
Історичний контекст об'єкту, дата події	Побудована в 1927 р на місці Путивльських воріт Глухівської вежі.
Адреса місцезнаходження об'єкта	Вулиця Терещенків, Глухів, Сумська обл, Україна, 41400
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	Композиція: - висота 40 м; - стовбур має круглу конусоподібну форму, який у верхній м'яко розширюється у двох'ярусний циліндр з прямокутними віконцями; - внутрішні гвинтові сходи з 186 сходиць ведуть на верхній рівень з оглядовим майданчиком.
Джерело відомостей про об'єкт	URL: https://discover.ua/locations?tag=&cat=&city=143&region=

Картка об'єкта № 9

Найменування об'єкта	Будинок Терещенків
Історичний контекст об'єкту, дата події	Пам'ятка історії та архітектури, побудовано у 1870 рр. Садиба видатних українських діячів родини Терещенків.
Адреса місцезнаходження об'єкта	Вул. Терещенків, м. Глухів, Сумська область, Україна, 41400
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	Двоповерхова споруда. Інтер'єр будинку зберігся частково: - ліпленням прикрашені стелі; - міжкімнатні дерев'яні різьблені двері; - кахельні печі і вилиті чавунні сходи.
Джерело відомостей про об'єкт	URL: https://www.ukraine-is.com/uk/spadshhina-rodu-tereshhenko-zamki-mayetki-ta-palaci/

Картка об'єкта № 10

Найменування об'єкта	Міський парк Путивля
Історичний контекст об'єкту, дата події	Знаходяться історичні пам'ятки, пов'язані із добою Київської Русі.
Адреса місцезнаходження об'єкта	Вул. Нова, м. Путивль, Сумська обл., Україна, 41500
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	<ul style="list-style-type: none"> - Пам'ятник захисникам Путивлю 1239 року – пам'ятний знак захисникам, які загинули у 1239 році під час героїчної оборони міста від монголо-татарської орди. - Пам'ятник княгині Ярославні. - Городище літописного міста Путивль – урочище було укріпленням і святилищем для перших поселень сіверян у VIII-IX ст., а у часи Київської Русі стало дитинцем Путивлю.
Джерело відомостей про об'єкт	URL: https://discover.ua/locations/starodavnie-mistechko-putivl

Картка об'єкта № 11

Найменування об'єкта	Вежа колишніх міських лазень.
Історичний контекст об'єкту, дата події	Зведено наприкінці 19 століття. Нині візитівка міста Путивль.
Адреса місцезнаходження об'єкта	Міський парк Путивлю (Вул. Кралецька, м. Путивль, Сумська обл., Україна, 41500)
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	Раніше це була водонапірна башта, зараз це технічна споруда. За формою нагадує середньовічну башту.
Джерело відомостей про об'єкт	URL: https://discover.ua/locations/bashnya-byvshih-gorodskih-ban

Картка об'єкта № 12

Найменування об'єкта	Спасо-Преображенський собор
Історичний контекст об'єкту, дата події	Пам'ятка архітектури національного значення. Побудований у 1617-1707 роках, і є головною будівлею колишнього Свято-Духівського дівочого монастиря.
Адреса місцезнаходження об'єкта	Вул. Соборна, 45, м. Путивль, Сумська обл., Україна, 41500
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	Особливості композиції: - п'ятибанний, трьохпродільний храм; - стилістика – московська архітектура XVII ст., українські іконостаси XVI – XVII ст., частково належить до українського бароко; - іконостас є п'ятиярусним, здіймається до самих зводів.
Джерело відомостей про об'єкт	URL: https://discover.ua/locations/spaso-preobrazenskij-sobor2

Картка об'єкта № 13

Найменування об'єкта	Мовчанський монастир
Історичний контекст об'єкту, дата події	Монастир збудований ще в 1405 році, на місці, де з'явилася чудотворна ікона Пресвятої Богородиці. Муровані укріплення були побудовані протягом 1602-1604 років, в результаті чого чого монастир став потужним оборонним комплексом, могутньою фортецею, де неодноразово ховались ченці та місцеві жителі.
Адреса місцезнаходження об'єкта	Вул. Сеймська 1/1, м. Путивль, Сумська обл., Україна, 41500
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	Монастир має неординарні характеристики, які є рідкісними для української архітектури. Собор є багатофункціональною культовою спорудою, побудований таким чином, що виконує оборонні функції («церкви-фортеці»).
Джерело відомостей про об'єкт	URL: https://discover.ua/locations/movchanskiy-monastir

Картка об'єкта № 14

Найменування об'єкта	Спадщанський ліс
Історичний контекст об'єкту, дата події	Історико-культурний заповідник. Під час Другої світової війни був епіцентром партизанського руху під командуванням Сидора Ковпака
Адреса місцезнаходження об'єкта	Путивльський район, Сумська область, (11 км від Путивля)
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	Музей зброї та військової техніки – під відкритим небом, розташоване зібрання різноманітної військової техніки часів Другої світової війни. Музей партизанської слави – зібрано предмети і матеріали з історії партизанського руху. Відкрито музей у 2012 році. Парк радянського періоду – на майданчику, під відкритим небом, зібрано близько сорока погрудь, скульптур, присвячених диктаторам радянського періоду.
Джерело відомостей про об'єкт	URL: https://discover.ua/locations/muzey-partizanskoyi-slavi

Картка об'єкта № 15

Найменування об'єкта	Етнографічний музей горюньської культури
Історичний контекст об'єкту, дата події	Горюни – невелика етнічна група яка, оселилася на Путильщині в XVI столітті. Завдяки компактному проживанню їм вдалося зберегти свою мову, культуру і побут.
Адреса місцезнаходження об'єкта	Село Нова Слобода, Сумська область, 41530
Опис об'єкта: автор, дата спорудження, з яких матеріалів виготовлений, особливості архітектурного стилю	У музеї представлені елементи побуту, господарського життя, одягу тощо горюнів, деяким експонатам вже понад 100 років.
Джерело відомостей про об'єкт	URL: https://discover.ua/locations/muzey-goryunskoy-kultury

Програма туру

Усім відомі туристичні маршрути Західної України. Найчастіше вони пролягають через Одесу чи Київ. Але східна частина країни не менш цікава! Слобожанщина – незабутній край. Лісостепи цієї землі приваблюють туристів з усіх куточків України. Краса природи потішить любителів романтики. Під час туру ви побачите неймовірні собори, церкви, садиби Глухова та Путивля. Також ви матимете змогу ознайомитись із партизанським минулим Путивльщини в Спадщанського лісі. Завершиться тур дослідженням життя та побуту специфічної етнічної групи – горюнів в селі Нова Слобода. Усього тур триватиме 2,5 дні.

Розклад туру

Таблиця 2.4

1 день	
8:00	Виїзд із Сум (Зустріч 7:45 ранку – біля Альтанки).
10:30 – 14:00	Прибуття в Глухів, екскурсії по деяким пам'яткам Глухова.
14:15 – 15:00	Обід в ресторані «Гетьманщина».
15:15 – 20:15	Продовження екскурсії по Глухову.
20:30	Вечеря в готелі-ресторані «Гетьманський стан» та ночівля тут.
2 день	
8:00 – 9:00	Сніданок в «Гетьманському стані», виїзд до міста Путивль.
10:15	Прибуття в Путивль.
10:30 – 13:00	Екскурсія Путивлем.
13:30 – 14:15	Обід у кафе «Sunny Point».

14:30 – 15:30	Екскурсія Путивлем.
15:45 – 16:00	Дорога до Спадщанського лісу.
16:15 – 19:15	Екскурсія по Спадщанському лісу.
19:30 – 20:00	Дорога до готелю.
20:15	Вечеря у готелі «Монастирський» і ночівля тут.
3 день	
8:00 – 9:00	Сніданок у готелі «Монастирський».
9:15 – 9:45	Дорога до села Нова Слобода.
10:00 – 12:00	Екскурсія по музею горюньської культури.
12:15 – 14:15	Дорога до Сум.
14:15 – 14:30	Прибуття в Суми.

Калькуляція туру

Таблиця 2.17

Транспорт	12 грн – км	400 км	4 800 грн	4 800 грн
Харчування	350 грн – 1 прийом їжі	6 прийомів їжі	2 100 грн	2100*18 = 37 800 грн
Готель	500 грн	2 ночівлі	1 000 грн	10 000 грн
Екскурсовод				1 000 грн
Страхування	100 грн – 1 особа	18 осіб		1 800 грн
Собівартість				60 200 грн
Собівартість на 1 особу				3 344 грн

2.3 Рекомендації для туристичних агентств

Як вже зазначалось вище, повномасштабне вторгнення в Україну у 2022 році внесло свої корективи в діяльність туристичної галузі, зокрема в роботу туристичних агентств. Більшість туристичних закладів переформатували свою діяльність на волонтерську. Так, наприклад, готелі та ресторани стали центрами по прихистку біженців, гуманітарної діяльності. Також вони організували харчування для бійців ТРО та ЗСУ.

Незважаючи на складність політичної ситуації в країні, варто розробляти нові програми, проєкти з розвитку різноманітних економічних, культурних тощо сфер країни, зокрема і туристичного ринку. Так, слід розпочати процес дослідження досвіду країн, які мають схожі соціокультурні та політичні проблеми, та використовувати їх, враховуючи український контекст. На основі проаналізованого вище досвіду Ізраїлю, можна надати такі рекомендації по відновленню та розвитку туристичної галузі.

1. Фокусуватись на розвитку внутрішнього туризму. Поки на території країни небезпечно перебувати іноземним туристам, розвиток туристичної сфери на міжнародному рівні не є пріоритетним завданням, тож зосереджуватись варто на внутрішньому туризмі. Зокрема розвивати регіональний туризм в Україні, беручи до уваги не тільки обласні центри, а також і невеликі міста, як Глухів і Путивль, адже вони мають значний потенціал розвитку туристичної галузі.

2. Для відновлення і подальшого розвитку туристичної сфери Сумщини, зокрема Глухова та Путивля, потрібно здійснювати комплексний підхід, враховуючи регіональну специфіку. Так, враховуючи досвід Ізраїлю варто зазначити, що наявні туристичні ресурси релігійної спрямованості можуть стати потужною основою для розвитку паломницького туризму. Глухів та Путивль мають велику кількість храмів, церков, соборів, монастирів тож, на мою думку, мають значний потенціал у розвитку саме цього виду туризму.

3. Дослідивши особливості туристичної сфери Ізраїлю, як країни, яка знаходиться в стані воєнних конфліктів, потрібно постійно проводити модернізацію засобів зв'язку та логістики (телефони, інформаційні системи, дороги, засоби доставки). У цьому процесі повинні бути задіяні не тільки місцеві туристичні агенції, фірми, а велике значення має розуміння та бажання місцевих органів влади. Варто зазначити, що туристичним агентствам варто розпочати процес співпраці із державними органами, налагодити комунікацію задля ефективного вдосконалення туристичної галузі, як це активно реалізується в Ізраїлі. Зокрема, варто створити розгалужену систему державних органів, громадських організацій, які б займалися проблемами туристичної галузі. Наприклад, створення окремого міністерства з туризму в Україні, як в Ізраїлі, в перспективі може мати позитивний вплив на розвиток цієї сфери. І основними питання, на які вони мають звертати увагу є:

- збільшення фінансування галузі, зокрема завдяки сприянню міжнародного співробітництва, участі у міжнародних грантових програмах тощо;
- сприяння розвитку готельно-ресторанної інфраструктури, транспортної системи, логістичних зв'язків, покращення благоустрою Глухова та Путивля;
- налагодження процесу охорони та використання важливих туристичних об'єктів;
- розробка проєктів рекламної та PR-кампанії українських міст, зокрема Глухова та Путивля. [29], [21].

4. Нагальна потреба для розвитку туристичної сфери, досліджуваних в рамках кваліфікаційної роботи міст, є наявність кваліфікаційних кадрів. Тому, важливою рекомендацією для туристичних фірм, агентств є постійна підготовка кваліфікованих кадрів у сфері туризму (організація курсів підготовки й перепідготовки, підвищення кваліфікації робітників із туристичної сфери).

Звертаючись до досвіду Ізраїлю в туристичній сфері, можна зазначити, що цей момент є важливим, тому що в сучасних обставинах фахівці повинні розумітися не тільки на знанні своїх туристичних маршрутів, а й володіти ситуацією, знати добре

логістику. Також, враховуючи ситуацію в країні, слід зауважити, що працівники туристичної сфери мають володіти також навичками надання першої медичної допомоги. Туристичні агенства мають розробляти офіційні статути, пам'ятки тощо, які б регламентували дії працівників у разі виникнення небезпечних ситуацій.

5. Сприяти збереженню об'єктів, що пов'язані із військовими діями. Сучасні реалії сприяють виникненню об'єктів, що так чи інакше пов'язані з війною, сприяючи, таким чином, виникненню військового туризму. Це і оборонні споруди, такі як: бліндажі, траншеї тощо; зруйновані будівлі і т. п., деякі з яких варто зберегти для історії. Варто зазначити, що як і будь-яка війна, ця супроводжується жертвами, великими битвами, такими, наприклад, як захист Азовсталі, Донецький аеропорт тощо.

Тож варто вже зараз сприяти створенню пам'ятників, меморіальних комплексів, братських могил тощо. У подальшому вони можуть стати туристичними об'єктами, які розповідатимуть історію новітньої української історії. [20]

Варто зауважити, що за ініціативи Державного агентства розвитку туризму вже розробляється проєкт так званих «маршрутів пам'яті». Деякі, зруйновані внаслідок війни, об'єкти збережуть, щоб не тільки поступово створювати туристично-ресурсну базу задля подальшого розвитку мілітарі туризму, а й поширювати інформацію про злочини, які вчинили російські військові в Україні.

3. Засновувати онлайн-проєкти. Враховуючи небезпечність подорожей Україною, варто займатись реалізацією онлайн-проєктів, наприклад, розробка віртуальних турів, маршрутів тощо. Слід зазначити, що схожі ініціативи вже створюються в Україні. Так, український проєкт «360war.in.ua» створив панорамні фото із звільнених міст Київської області – Бучі, Ірпеня, Гостомеля, Бородянки, Макарова і Горенки. На сайті можна переглянути в 3D масштабі, як вони виглядають після деокупації та активних військових дій. Розробляється також схожий проєкт міста Чернігова, яке в перші місяці повномасштабного вторгнення щоденно обстрілювали авіацією та з артилерії. На ресурсі також є короткі описи до

кожного міста, в яких описуються ті трагічні події, що відбувалися з ними після початку повномасштабної війни.

Також в рамках реалізації проекту було додано світлини руїн «Мрії» – найбільшого вантажного літака, який було знищено внаслідок авіаційного обстрілу російської армії Гостомелю. Можна також переглянути зруйнований ангар і аеродром. Тож «360war.in.ua» є просвітницьким проектом, який займається поширенням інформації щодо подій в Україні, що є важливо. На мою думку, таких ініціатив має ставати все більше. [1]

Глухів та Путивль – це українські міста, що також потерпали від збройної агресії РФ, тож вище описані об'єкти, які є в цих містах, також варто долучати до цих проектів. Туристичні фірми вже сьогодні можуть використовувати досвід вище зазначених ініціатив та розробляти нові маршрути.

Підсумовуючи усе вище зазначене, слід зазначити, що туристичні агенства в подальшому мають стати структурами, які займатимуться не тільки виробництвом туристичних послуг, а і питаннями управління туристичною галуззю. Зокрема налагодженням процесів фінансування туризму в Україні, охорони природно-рекреаційних ресурсів, розвитку інфраструктури тощо.

Висновки до розділу 2

У практичній частині кваліфікаційної роботи було розроблено туристичний продукт «Глухів та Путивль крізь роки». Для цього було досліджено та проаналізовано туристичні ресурси та інфраструктуру цих міст. Так, було визначено, що вони мають велику кількість природно-рекреаційних, історико-культурних й інших туристичних ресурсів. Довголітня історія Глухова та Путивля приваблює туристів, і є складовою багатьох пізнавальних екскурсій цими містами. Проте незадовільний стан транспортної, готельно-ресторанної інфраструктури, туристичних об'єктів гальмує туристичний розвиток цих міст.

Основою для розробки туру стали ті туристичні об'єкти, які наявні в Глухові та Путивлі, зокрема природно-рекреаційні зони (Міський парк Путивлю, Спадщанський ліс), архітектурні та культурно-історичні пам'ятки (монастирі, садиби та ін.), музеї – усього 15 об'єктів. Враховуючи те, що тур розрахований на декілька днів, і передбачає піші прогулянки, цільовою групою туру є туристи віком від 18 до 55 років. Також для туру необхідна співпраця із екскурсоводом, автобусним перевізником, готельно-ресторанними закладами Глухова та Путивля.

Враховуючи основні можливі шляхи розвитку туристичної галузі в Україні в умовах війни, в рамках дослідження було розроблено рекомендації для туристичних агентств. І варто зазначити, що повномасштабне вторгнення має стати стимулом для туристичних агентств переформатувати свою діяльність таким чином, щоб ступінь розвитку туристичної галузі відповідав рівню цивілізованих та провідних країн світу, і в подальшому, після закінчення військових дій, Україну відвідувало якомога більше іноземних туристів. Слід додати, що це стратегічне завдання не тільки турагентств, але й загалом українського державного апарату.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, слід зазначити, що процесі виконання кваліфікаційної роботи було виконано основну мету – розроблено технологічну карту туристичного продукту «Глухів та Путивль крізь роки», внаслідок поетапного вирішення усіх завдань.

1. Висвітлено понятійно-термінологічний апарат, а саме розкрито такі основні терміни та поняття, як: «туризм», «турист» «туристичні ресурси», «туристичний продукт», «туристичне агентство», «туристична сфера». Усі охарактеризовані дефініції взаємопов'язані, і кожна з них впливає на загальний розвиток туристичної сфери. Так, наприклад, без розвиненості туристичних ресурсів турагенства не зможуть розробляти повноцінні якісні туристичні продукти; туристична сфера певної країни чи регіону потребує достатньої кількості гравців на туристичному ринку, зокрема туроператорів, турагентств й інших туристичних закладів; туристи створюють попит на туристичні послуги і також впливають на розвиток туризму і тд.

2. Проаналізовано значення туризму для економічного та культурного розвитку країн. Визначено, що зокрема від рівня розвиненості туристичної галузі залежить добробут країни завдяки тим економічним, культурним тощо вигодам, які забезпечує ця галузь. У багатьох цивілізованих провідних країнах західної Європи та Америки туристична галузь є однією із основних сфер життя, на розвиток якої державні уряди звертають особливу увагу і забезпечують її достатнє фінансування.

3. У результаті дослідження досвіду Ізраїлю у розвитку туристичної сфери, було виявлено, що на успішний розвиток цієї галузі, незважаючи на ті нестабільні політичні умови, в яких перебуває країна, впливає цілеспрямована продумана політика з боку держави, а також значна кількість туристичних ресурсів. Так, з'ясовано, що в Ізраїлі органом, який займається питаннями туристичної галузі є Міністерство туризму. Він розробляє, програми, інноваційні проєкти тощо. Основні аспекти, на які звертає увагу Міністерство є: комфортні умови перебування в країні,

стан інфраструктури та туристичних ресурсів. Слід також зазначити, що в Ізраїлі намагаються розвивати різноманітні види туризму, щоб забезпечувати потреби різних груп туристів.

4. Проведено дослідження туристичних ресурсів та інфраструктури Глухова та Путивля, в результаті чого виявлено, що Сумська область, зокрема Глухів та Путивль, мають перспективи розвитку туристичного потенціалу завдяки великій кількості історичних, природних та інших туристичних об'єктів. Проте державні органи та місцеві громади мають звернути увагу на благоустрій міст, стан інфраструктури та наявних туристичних ресурсів.

5. Розроблено технологічну карту туристичного продукту «Глухів та Путивль крізь роки». Враховуючи специфічні особливості туристично-ресурсної бази Глухова та Путивля, було вирішено розробляти автобусний тур, фокусуючись на екскурсійній складовій туристичного продукту. Так, було розроблено технологічну карту, яка складається із:

- паспорту автобусного туру;
- технологічної картки туру «Глухів та Путивль крізь роки»;
- 15 карток об'єктів, що включені до екскурсійної складової туру;
- програми туру, яка включає словесний опис туру та графік руху по маршруту;
- калькуляції туру.

Тур передбачає ночівлю і харчування у готельно-ресторанних закладах Глухова та Путивля. Так як екскурсійна діяльність є основною складовою туру, то також передбачаються послуги екскурсорода.

6. У рамках кваліфікаційної роботи було надано рекомендації туристичним агентствам щодо діяльності в умовах військових дій. Так, враховуючи аналогічний досвід Ізраїлю, було визначено, що туристичні агенства мають продовжувати свою роботу, зосереджуючись на внутрішньому туризмі; сприятти збереженню пам'яток, які залишилось внаслідок військових дій, а також удосконаленні інфраструктури та благоустрою українських міст; співпраці із державними органами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барвінок Н. В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. - 2022. - Вип. 18(2). - С. 206-217. <http://hdl.handle.net/123456789/12643>.
2. Божко Л. Д., Холодок В. Д. Туризм: проблеми та перспективи розвитку під час війни. Культура України. 2022. № 77. С. 56–64. URL: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.077.07>.
3. Верещага, К. А. Проблеми розвитку інфраструктури закладів розміщення туристів у Сумській області [Текст] / К. А. Верещага, І. С. Зігунова // Індустрія туризму та гостинності: досвід, проблеми, перспективи : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – Суми : ФОП Цьома С.П., 2020. – С. 80–84.
4. Воронкова Т. Є., Притуленко А. В. Міжнародний туризм і його вплив на соціально-економічний розвиток України. Ефективна економіка. 2020. № 11. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8359>.
5. Закон України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради України. –1995. – № 46, ст. 393.
6. Збарський В., Грибова Д., Збарська А. Україна на світовому ринку туристичних послуг. Геополітика України: історія і сучасність. 2021. Т. 1, № 26. С. 117–129. URL: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.1\(26\).117-129](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.1(26).117-129).
8. Заячук О., Брик С. Історія туризму : навч. посіб. Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 200 с.
7. Зігунов В., Р.В. Зігунов Р. Формування регіонального туристського кластеру Сумщини. Підприємництво та інновації. 2020. № 15. С. 82–87. URL: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/15.13>.
9. Кембриджський словник англійської мови. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/tourism>

10. Кирилюк Ірина. Стан та основні тенденції розвитку туризму в Ізраїлі / Ірина Кирилюк, Людмила Чвертко // Туризм та курорти: досвід Ізраїлю для України [Матеріали міжнародної науково-практичної конференції]. – К. : Альфа-ПК, 2018. – С. 10-12.

11. Ковальська , Л. В., Ткаченко , Т. І. (2022). Вплив туризму на економіку в період пандемії. Людина та довкілля. Проблеми неоекології, 37, 54-61. <https://doi.org/10.26565/1992-4224-2022-37-05>

12. Корнус, А. О. Нові елементи Путивльського туристичного кластера (Сумська область) [Текст] / А. О. Корнус // Рекреаційно-туристичний потенціал регіонів України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : матеріали III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції, (м. Луцьк, 15–16 травня 2019 р.). – Луцьк : Терен, 2019. – С. 5–7.

13. Крамаренко Ю. В., Зігунов В. М. Стан та перспективи використання туристського потенціалу розвитку бізнесу у Глухівській територіальній громаді. Стан і перспективи сучасного туризму [Текст] : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Суми, 25–26 листопада 2021 р.) / Міністерство освіти і науки України, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка ; редкол.: Ю. О. Лянной, М. О. Лянной, О. Ю. Кудріна [та ін.]. – Суми : ФОП Цьома С. П., 2021. – С. 102–106.

14. Матвієнко В. Розвиток теоретичних аспектів індустрії туризму з історичних відомостей. Інноваційний ринок індустрії туризму і сфери гостинності : зб. матеріалів III Всеукр. науково-практ. конф., м. Київ, 19 трав. 2023 р.

15. Носирєв О. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України [Електронний ресурс] / Олександр Носирєв, Тетяна Деділова, Інна Токар // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2022. — Вип. 1 (26). — С. 55-68. — Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf>

16. Нусейр, Я. М. Оцінка перспектив розвитку готельного бізнесу в сумській області [Текст] / Я. М. Нусейр, М. Ю. Троян // Стан і перспективи сучасного туризму: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції – Суми : ФОП Цьома С. П., 2021. – С. 38-49.

17. Перетяцько Д. Ю., Зігунов В. М. Стан та перспективи використання туристського потенціалу розвитку бізнесу у Путивльській територіальній громаді. Стан і перспективи сучасного туризму [Текст] : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Суми, 25–26 листопада 2021 р.) / Міністерство освіти і науки України, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка ; редкол.: Ю. О. Лянной, М. О. Лянной, О. Ю. Кудріна [та ін.]. – Суми : ФОП Цьома С. П., 2021. – С. 107–110.

18. Пестушко В.Ю. Макроекономічна роль туризму: сучасні реалії країн світу / Пестушко В.Ю. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. - 2020. - Випуск 29. – С.114-119.

19. Радченко Е. Є. Теоретичні основи формування та розвитку туристичного потенціалу регіону. Ефективна економіка. 2018. № 12. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6809>

20. Роїк, О. Р. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період / О. Р. Роїк, О. В. Недзвецька // Науковий вісник ХДУ. Сер. : Економічні науки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Херсонський держ. ун-т ; гол. ред. Н. І. Шашкова . – Херсон : Вид-во ХДУ, 2022. – Вип. 46. – С. 11-15.

21. Сінгуцький О.В. Державна політика розвитку туризму: зарубіжний досвід. Публічне управління та митне адміністрування. 2019. № 4. С. 79–89.

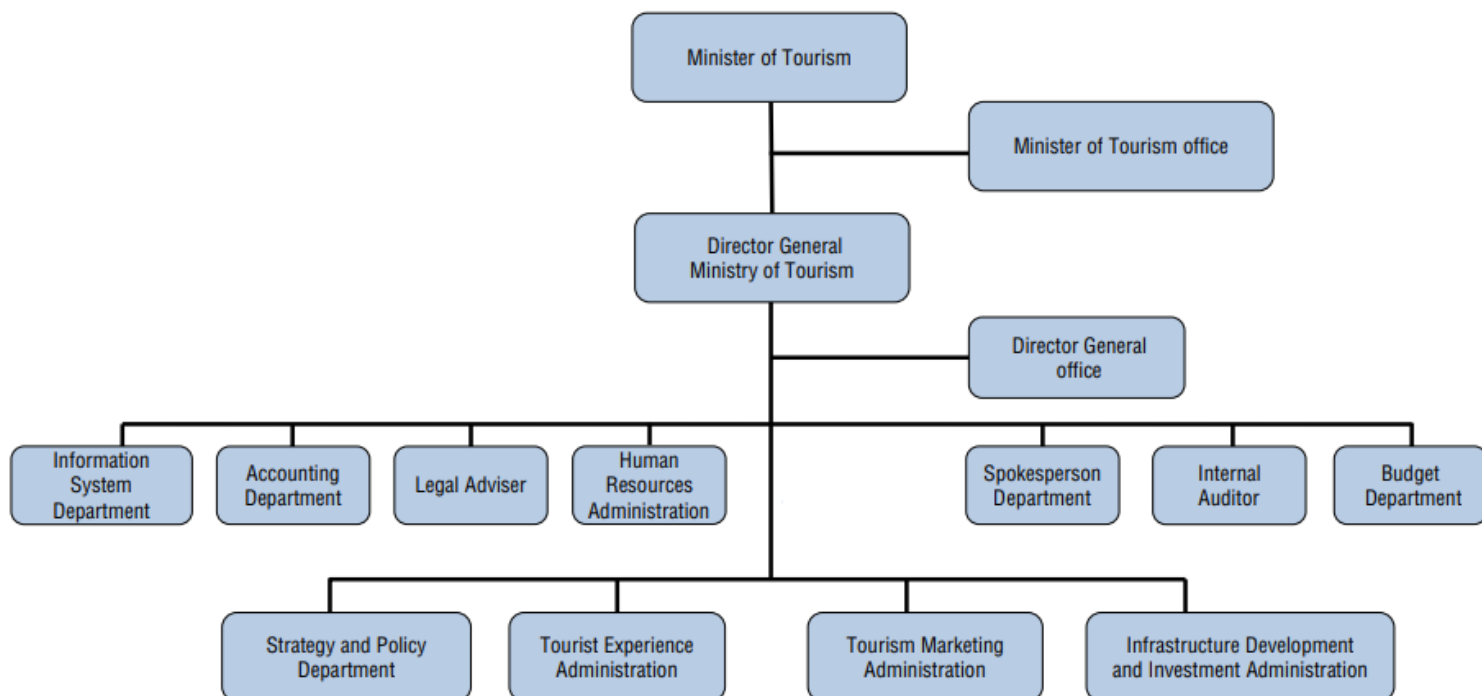
22. Смутчак, З. (2020). ВПЛИВ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН В УКРАЇНІ. Scientific Notes of Lviv University of Business and Law, 27, 92-97. Retrieved from <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/344>.

23. Стратегія розвитку туристичної галузі в Україні: монографія. Київ. ЦП «КОМПРИНТ», 2022. 453 с.
24. Стратегія сталого розвитку Глухівської міської ради URL: <https://hlukhiv-rada.gov.ua/strategiya-staloho-rozvytku>
25. Фастовець, О. (2022). Розвиток сфери туризму ізраїлю: досвід для України. Економіка та суспільство, (41). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-11>
26. Фастовець, О. (2022). Туризм в Україні в умовах воєнного стану. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті, 3(80), 87-97. <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-3-87-97>.
27. Халімовська І. В. Роль туризму у трансформації міжнародних і міжкультурних взаємовідносин України та західноєвропейських країн в умовах євроінтеграції URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/04/The-role-of-tourism-in-the-transformation-of-international-and-intercultural-relations-between-Ukraine-and-Western-Europe-and-countries-in-the-conditions-of-eurointegration-I.-V.-Halimovskaya.pdf>
28. Юхновська Ю. О. Збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі України: теорія, методологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. Дніпро, 2021. 588 с.
29. OECD (2018), OECD Tourism Trends and Policies 2018 , OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/tour-2018-en>
30. OECD (2022), OECD Tourism Trends and Policies 2022, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/a8dd3019-en>.

ДОДАТКИ ДОДАТОК А

Загальна схема державних органів, які займаються туристичною галуззю в Ізраїлі

Israel: Organisational chart of tourism bodies

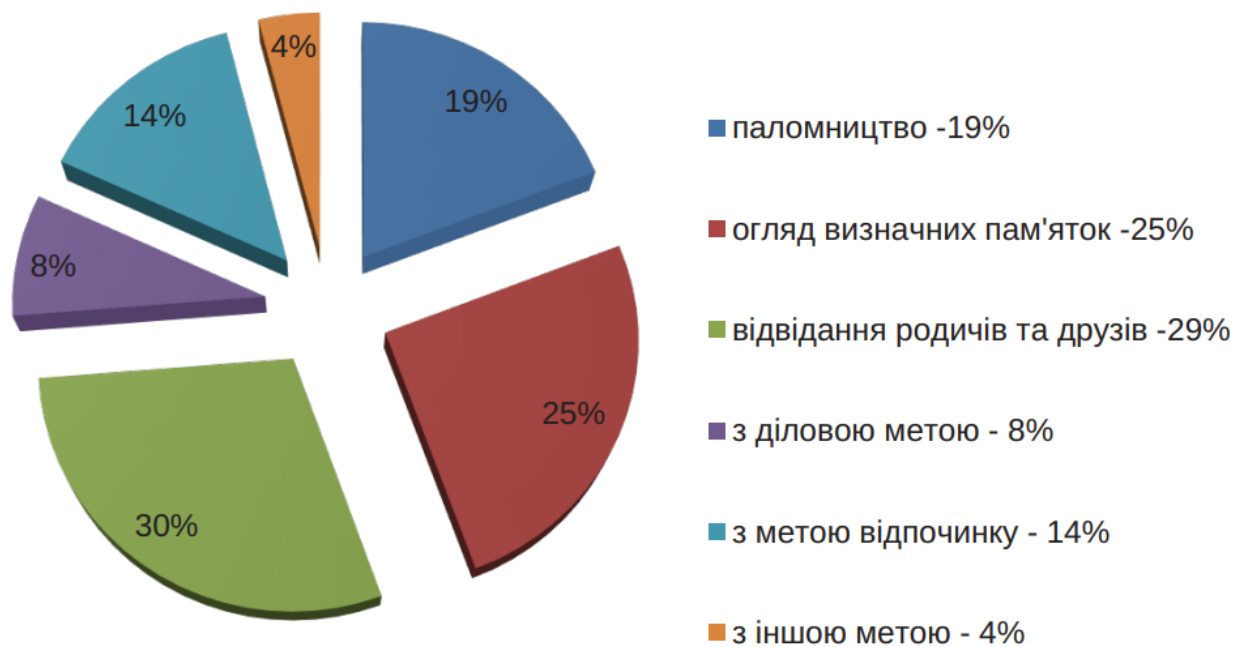

Source: OECD, adapted from the Ministry of Tourism, 2018.

Джерело [30]

ДОДАТОК Б

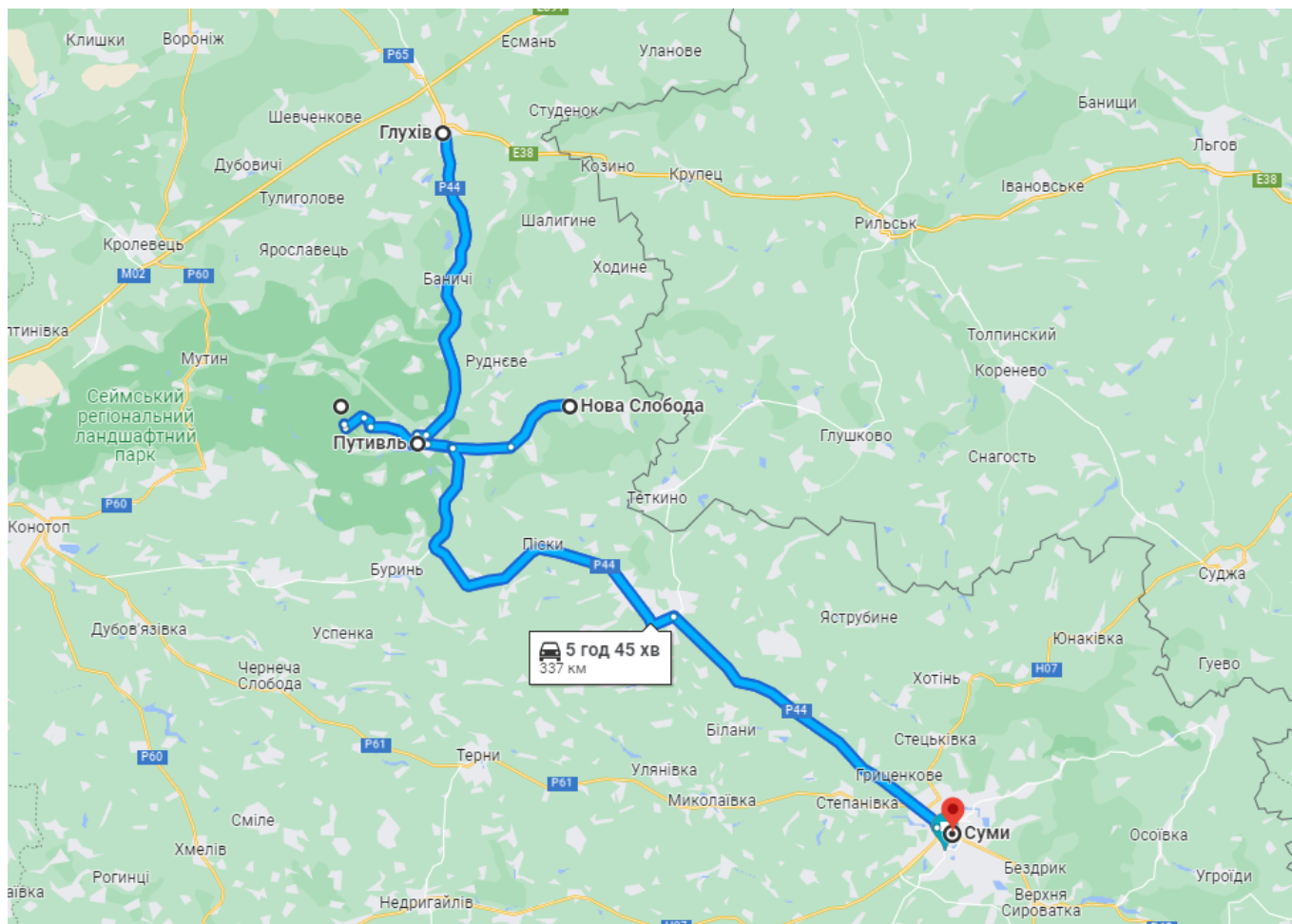
Частка відвідувачів Ізраїлю за метою подорожі в 2019 році

Джерело [25]

ДОДАТОК В

Маршрут туру «Глухів та Путивль крізь роки»

Джерело [власна розробка]

ДОДАТОК Г

Ілюстрація до картки об'єкту № 1
Київська брама міської фортеці Глухова

Ілюстрація до картки об'єкту № 2

Будинок П. Лютого

Ілюстрація до картки об'єкту № 3
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

Ілюстрація до картки об'єкту № 4
Будинок Неплюєва

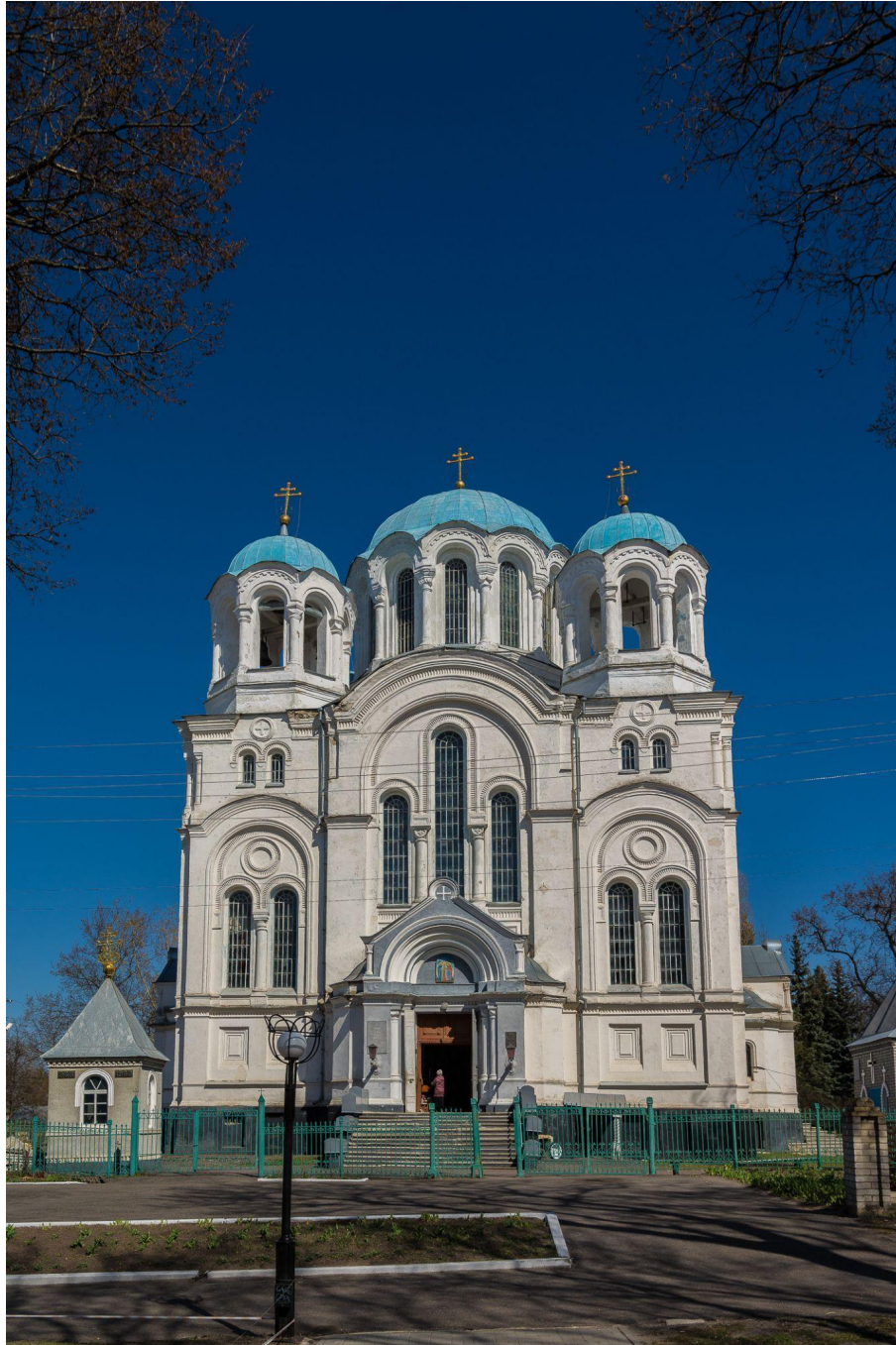
Ілюстрація до картки об'єкту № 5
Миколаївська церква

Ілюстрація до картки об'єкту № 6
Спасо-Преображенська церква в Глухові

Ілюстрація до картки об'єкту № 7
Трьох-Анастасіївська церква в Глухові

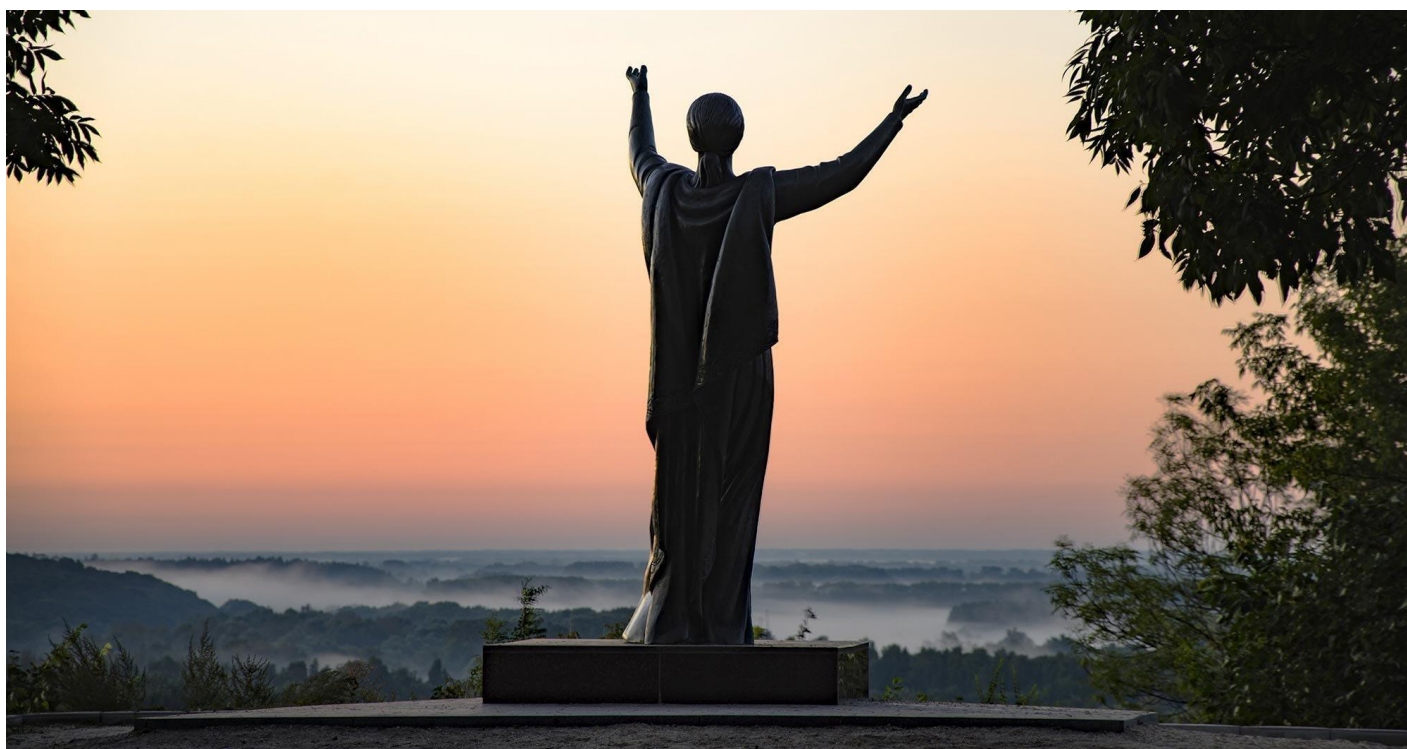
Ілюстрація до картки об'єкту № 8
Водонапірна башта у Глухові

Ілюстрація до картки об'єкту № 9
Будинок Терещенків у Глухові

Ілюстрація до картки об'єкту № 10
Міський парк Путивля

Ілюстрація до картки об'єкту № 11
Вежа колишніх міських лазень у Путивлі

Ілюстрація до картки об'єкту № 12
Спасо-Преображенський собор у Путивлі

Ілюстрація до картки об'єкту № 13
Мовчанський монастир Путивля

Ілюстрація до картки об'єкту № 14
Спадщанський ліс

Ілюстрація до картки об'єкту № 15
Музей горюньської культури в селі Нова Слобода

